

DET KONGELIGE DANSKE VIDENSKABERNES SELSKABS PJECE SERIE
GRUNDVIDENSKABEN I DAG

8

ERIK A. NIELSEN
HVAD KAN
LITTERATURVIDENSKABEN?

UDGIVET I SAMARBEJDE MED FOLKEUNIVERSITETETS BIBLIOTEK
AF FOLKEUNIVERSITETET I KØBENHAVN

1978

Redaktion:

professor, dr. phil. MOGENS BLEGVAD
administrator, dr. phil. ERIK DAL
professor, dr. phil. C. OVERGAARD NIELSEN

Redaktionssekretær:

cand. theol. N. J. CAPPELØRN

ERIK A. NIELSEN, universitetslektor i nordisk litteratur, er født i 1941 og siden 1969 ansat som lektor ved Københavns universitet, hvor han i perioden 1971–77 har haft kandidat- og seniorstipendium. Erik A. Nielsen har været redaktør af litteraturtidsskriftet *Kritik* 1970–77 og medarbejder ved *Ideologihistorie* I–IV 1975–76. For tiden arbejder han med en afhandling om Holbergs komiske forfatterskab.

Erik A. Nielsen har skrevet en lang række artikler i tidsskriftet *Kritik* og andre tidsskrifter. Desuden har han offentliggjort bøgerne *Lars Ahlin* (1968); *Modernismen i dansk lyrik 1870–1970* (1976) og *Fortolkningens veje. Et lærestykke om Edgar Allan Poe* (1978).

Forlag:

Folkeuniversitetet i København
Købmagergade 52
1150 København K

Erik A. Nielsen

HVAD KAN LITTERATURVIDENSKABEN?

Indledning

Når man bliver vist rundt igennem en stor moderne fabrik med dens komplicerede og leddelte produktion, står man gang på gang over for apparater, maskiner og beholdere med overordentlig karakteristiske udseender, der indgyder respekt og nogen skræk. Man kan komme til at bevæge sig igennem hele landskaber af metal og sten, som man ikke på nogen måde kan forstå og meget nødig ville sættes til at skulle reparere. Alligevel vidste man godt, da man gik ind på fabrikken, *hvad* den producerer og véd i mange tilfælde også, hvad man selv eller andre har af gavn fra fabrikkens produkter. Selv om man så godt som intet forstår af arbejdsgangen, kan man som regel godt tage stilling til produktet, og man kan i al fald blive nødt til det af praktiske grunde: om man tør spise det, om man tør have det inden for landets grænser osv.

Bevæger man sig ind i centraladministrationen, i folketinget eller retsmaskineriet, står man lige så fortabt over for en række af teknikker og fremgangsmåder, som man ikke kan følge og som man dog må tage resultaterne af til efterretning.

På tilsvarende måde er næsten alle samfundets aktiviteter blevet så labyrintiske, at kun ret få mennesker kan nå at sætte sig ind i hver deres labyrint. Derfor er alle udleveret til at kunne stole på de fremstillinger, som andre mennesker giver af deres labyrints særpræg og vanskeligheder. De videnskabelige fag er ikke undtaget fra dette, men er måske tværtimod dem, der forekommer udenforstående allermost labyrintiske.

Også litteraturvidenskaben har i de sidste år udviklet sig til en labyrint, der end ikke kan overskues af de forskere, som er ansat i den. Den fremstilling, som jeg skal levere i det følgende, er da ikke en beskrivelse af alt det, som litteraturvidenskaben kan præstere og har præsteret; den som vil vide noget om det, kommer ikke uden om at vove sig ind i labyrinten selv. I stedet er dette et forsøg på at overveje, hvorfor der eksisterer en litteraturvidenskab, hvilke typer af emner denne videnskab har og hvilken type af opgaver den løser til det fælles bedste. Det er hele tiden i min fremstilling en forudsætning, at man ikke lige så godt kunne undvære litteraturvidenskab, men at den som så mange andre videnskabelige aktiviteter har godt af at klargøre sig selv og andre mennesker, hvorfor den findes og hvad nytte den gør. På disse præmisser må det følgende læses.

De gode historier

En god historiefortæller kan altid samle opmærksomhed omkring sig. I samme øjeblik indledningsformlen lyder – nu skal I bare høre, eller: der var engang . . . – opstår der en bemærkelsesværdig situation med et øjeblikks stilhed og spændt forventning, som om alle tilhørerne indstiller deres fantasi på at følge med derhen, hvor fortællingen vil føre dem. Selv nutidens mest uregerlige skoleklasser kan i særlige øjeblikke falde til ro og overgive sig til fortællingen.

Der er i den moderne verden kommet så mange nye måder at fortælle på: fjernsynet og filmen f. eks. eller den lydløse indenadslæsning, hvor man næsten ikke på den læsende kan se, at der overhovedet sker noget i hende eller ham. Men knap er man færdig med det, man har set eller læst, før man selv bliver til en fortæller og vil dele sin oplevelse med andre. Fortællinger er næsten ikke til at beholde for sig selv, de er utålmodige og vil hele tiden videre. Selv folk, som man véd kender historien eller har set filmen, fortæller man den dog for engang til for at kunne godte sig over den i fællesskab. Hvem har ikke været med til at fortælle sin barndoms Anders And-blade eller Chaplin-film?

Skønt vi altså i moderne tid delvis har overladt det til en række upersonlige medier som bogtrykkerkunsten eller billedmaskinerne at fortælle, så er vi dog stadig – som mennesker øjensynlig altid har været det – omgivet af historier, og historierne synes at være næsten lige så vigtige som luften eller maden for at mennesker kan trives og forblive sunde.

En række af de historier, vi støder på til daglig, beslaglægger os kun en meget kort tid; men selv de korteste giver os dog et gisp eller et gys eller en god latter, der for et øjeblik ligesom ventilerer bevidstheden og gør den klar til at gå i gang med opgaverne igen. Man er med rette irriteret på den, der altid fortæller elendige og virkningsløse historier, historier uden klarhed eller pointe. Han snyder én for noget, man mener at have ret til.

Der findes altså midt på arbejdspladsen eller midt i familiens samliv eller midt i festen en institution omkring fortællingen, en institution med uskrevne love, men med et ret fast mønster for holdning og optræden, en rollefordeling mellem den fortællende og de lyttende. En *egentlig* institution er fortællingen i denne kortform naturligvis ikke, men den synes at være kimen til en institution – eller måske resterne af en.

Anekdoter, sladderhistorier, sensationer, vittigheder, småoplevelser osv. udgør kun en brøkdel af det umådelige fortællestof, som en kultur tager i anvendelse. Det er historier som ligger meget tæt på menneskenes dagligdag, omtaler begivenheder af begrænset rækkevidde og beslaglægger en begrænset plads i folks livsførelse. Alligevel kan det allerede på disse små fortællinger iagttages, at for-

tællingen som sådan synes at være meget væsentlig i dannelsen af fællesskaber. Fortællingen opretter et rum af fantasi, som mennesker kan blive delagtige i ved fortællerens hjælp. Og dette fantasirum er ikke kun virksomt på steder, hvor fællesskaber fungerer i forvejen – det bemærkelsesværdige ved det er, at det i høj grad selv *skaber* et fællesskab af kortere eller længere varighed.

Nu indgår der imidlertid fortællinger på alle niveauer af det menneskelige liv, og også de mest vidtrækkende og langvarige fællesskaber mellem mennesker opstår ofte i forbindelse med forskellige arter af fortællinger. De fortællinger, jeg her tænker på, er naturligvis af en anden art; de fremstiller ofte i symbolske former det, som er en menneskegruppes eller hele menneskehedens fælles virkelighed.

Det er ikke sikkert, at disse historier er sande i den forstand, at de ikke skulle kunne kritiseres eller dementeres, men de er forsøg på at definere noget grundlæggende om menneskelivets plads midt i verden, omgivet af en samfundsdannelse, af natur og af forskellige åndelige magter, der tilsammen skaber deres livsbetingelser. Også om historier af denne art gælder, at de ikke blot fortælles i et fællesskab, der i forvejen eksisterer, men at de ved at blive fortalt etablerer eller fornyer eller kritiserer et fællesskab, som mennesker kan deltage i.

Det gælder for en mængde af kendte kulturer eller riger, at de gør sig megen umage med at fastholde deres tilblivelse som kulturer eller statsdannelser og derfor omgås deres tilblivelseshistorier med største ærbødighed. Man kan tænke på oldsagn som dem om Roms grundlæggelse (anvendt af Vergil i *Æneiden*) eller om bosættelsen på Island. Tilsvarende gælder det om religionerne, at historierne om deres stiftere fortælles igen og igen som udtryk for en fornyelse af det religiøse fællesskab med stifteren og med alle religionens tilhængere. De kendteste eksempler i vores kulturkreds er de jødiske pagthistorier omkring Moses samt de kristne evangelier. Stammen, folket, menigheden, senere også gruppen eller samfundsklassen bliver til i forbindelse med fortællinger og udfolder en vigtig del af deres liv i forbindelse med fortællinger. Hvis ikke Holger Danske selv vågner, når Danmark er i nød, så vågner fortællingen om ham – og fortællingen er måske i det hele taget den måde fortiden har at vågne op på i nutiden. Sådanne fortællinger synes at være en art forbillede for, hvordan livet i fællesskabet ideelt set burde forme sig. Og hermed er vi inde på en meget væsentlig funktion, som fortællingen har haft i umindelige tider (og måske har endnu): den er en opstilling af forbilleder, som man gerne vil efterligne eller bør efterligne. I børns lege spiller det episke stof fra Robin Hood eller Junglebogen meget vigtige roller som forlæg og mønstre, i menigheden er nadveren på en måde en leg, der gentager den oprindelige nadverindstiftelse; selv i helt moderne menneskers livsførelse spiller helte og forbilleder en betydningsfuld rolle og

historierne om dem (f. eks. Che Guevara) fortætter sig ofte på en karakteristisk måde til moderne myter.

På denne måde indgår fortællingen altså både i den menneskelige drøm og den menneskelige tilpasning til samfundets normer. Visse historier vælger man sig selv som forbilleder og foregriber dermed i fantasiens form en skæbne, man kunne ønske sig; andre forbilleder får man af autoriteterne holdt op for sig som skæbner, man i den ene eller den anden forbindelse burde indprente sig og efterligne.

Historier indgår således fra de ældste tider, der er tilgængelige for vores undersøgelser, på fuldkommen afgørende steder i samfundets og det enkelte individs tilblivelse, tilpasning og forvandling. Kun et alt for snævert, finkulturelt litteraturbegreb har overhovedet kunnet få den tanke til at opstå, at man skulle kunne klare sig uden litteratur og at litteratur skulle være en ret tilfældig og nytteløs pynt på samfundet. Begrebet *samfund* er i sig selv ikke tænkeligt uden litteratur.

Og lige så lidt er begrebet *individ*, det enkelte samfundsmenneske, tænkeligt uden litteraturen. For heller ikke individet er nogen uforanderlig størrelse, der altid har eksisteret på samme måde som i nutiden. Tværtimod må man konstatere, at individet i vor moderne forstand er et ret sent kulturprodukt, hvis tilblivelse bl. a. de gode historier har været afgørende for. De betydeligste dele af ældre tiders litteratur synes at handle om, hvorledes et fællesskab stiftedes og holdtes levende og funktionsdygtigt; det enkelte menneske fik i hovedsagen sit væsen defineret af fællesskabets egenskaber. Men fra et vist tidspunkt op imod moderne tid (formentlig i forbindelse med borgerskabets fremkomst som toneangivende klasse) kommer en meget væsentlig del af litteraturen til at være stiftende ikke for samfundet, men for det enkelte individ. Igennem de historier, som menneskene kommer i forbindelse med ved mundtlig fremstilling, ved læsning osv., kommer individet til at interessere sig for sig selv og føle sig selv som den mindste enhed, der kan have en historie og en skæbne. Individ betyder netop det udelelige og er følgelig de humanistiske videnskabers modstykke til naturvidenskabernes forestillinger om atomet (der også betyder det udelelige).

Det er klart at andre, samfundsmæssige udviklinger i høj grad bidrager til at stifte individet i dets moderne form, men afgørende er i den henseende netop individets forståelse for sig selv som et væsen med en historie, som der altså kan fortælles historier om. Igennem sin historie bliver individet opfattet som noget, der langsomt kommer til syne for sig selv og for omverdenen. Derfor må fortællingen om andre individuelle skæbner spille en afgørende rolle for individets voksende forståelse og fortolkning af sig selv. Når individet altså er noget tilblivende og først langsomt kommer til forståelse for sig selv, kan samfundet

med dets normalisering af menneskelivet i love og institutioner i høj grad optræde i rollen som individets fjende, og vi får da i forlængelse af denne stærke konflikt, der især kendetegner det 19. og det 20. århundrede, en litteratur, der skrives (og læses) i solidaritet med det individ, der er problematisk for sig selv og i konflikt med samfundet. Det kommer i høj grad til at skabe nye typer af historier, der tages i brug på nye måder og tjener til at styrke og formulere individet i dets konflikt med samfundet. De gode historier bliver dermed tve-tydige, men nytteløse bliver de ikke. Til gengæld unddrager historierne sig ofte fra den samfundsmæssige anvendelse af dem, og det kommer til at kræve en tolerance fra samfundets side at understøtte og fremme en type af historier, der ikke umiddelbart stifter fællesskab, men snarere fortolker fællesskabets utilstrækkeligheder.

Litteratur og videnskab

Der findes i Danmark en særlig art af afsky over for enhver videnskabelig beskæftigelse med kunstneriske fænomener. Man kunne kalde den for dansklærer-traumet. De mange mennesker, der lider af dette traume, afviser meget beslutsomt at ville fortolke på deres kunstneriske oplevelser. Oplevelsen skal have lov til at hvile i sig selv og skal ikke pilles fra hinanden af foretagsomme pædagog-fingre, siger man.

Dansklærer-traumet er udtryk for en meget forståelig vilje til at beskytte kunstoplevelsen, der i mange former for pædagogik er blevet gjort til påskud for indlæringen af alt muligt andet end den forstandige omgang med kunstværker. Et virvar af fag (blot ikke kunstnerisk fornemmelse) trivedes i kommentar-hæfterne og i lærernes omgang med værkerne. Forsvaret imod denne hårdhændede fremgangsmåde er da blevet den udbredte påstand om, at fortolkning er en tvungen og kunstfremmed aktivitet, der forråder den oprindelige kunstoplevelse og i årevis blokerer ens mulighed for på ny at tage kunstneriske udtryk til sig.

Skønt tanken er forståelig, er den forkert; det er ikke muligt eller hensigtsmæssigt at opretholde forestillingen om, at fortolkning og tankeaktivitet *principielt* er krænkelse af kunstens renhed. Fortolkningsvirksomhed er ikke blot en kæphest for pædagoger og videnskabsmænd, der absolut vil bruge kunstværker som påskud for deres udfoldelser. Som man kan forstå, er den fortolkende aktivitet på færde i alle former for kunstværker, f. eks. er de tidligere omtalte gode historier for visser vedkommende udtryk for nogle af de stærkeste og mest virkningsfulde fortolkninger, der overhovedet har været på færde i menneskeheden historie. Det kan ofte være et arbejde for et menneske blot at komme

på indsigt niveau med disse historier, og meget af det, der kaldes fortolkning, har da netop til formål at gøre mennesker delagtige i de indsigter, der er på færde i f. eks. en af de stærke, kulturdannende fortællinger. Fortolkning i denne betydning udgør da en aktivitet, som ingen kultur kan være foruden. Selve et menneskes gradvise indpasning i et kulturmønster er en fortolkningsaktivitet.

Det er da også værd at bemærke sig, at de første tilløb til det, vi i moderne tid forstår ved litteraturvidenskab, opstod i forbindelse med sådanne tekster, der var uundværlige dele af samfundets organisation. Det gjaldt først og fremmest Bibelen. Eftersom denne kanoniske tekst udgjorde selve retningslinjerne for, hvorledes mennesket skulle forholde sig i både jordiske og evige spørgsmål, var den rette forståelse af denne tekst en mere brændende sag end noget andet. Der udvikledes i forbindelse med bibellæsning og -oversættelse en filologisk videnskab, som med største omhu varetog tekstens sproglige renhed og præcision i udtrykket, og der udvikledes en fortolkningsvidenskab, der skulle redegøre for, hvilke læsninger af teksten som var korrekte i forhold til Bibelens egen ånd og hvilke der var kætterske eller misforståede. Og i tilknytning til disse fortolkningsproblemer udvikledes der endelig en række discipliner, som handlede om, på hvilken måde man i sit eget liv, både i hverdagen og i forholdet til sin salighedssag, kunne forvalte den rigtige forståelse af de religiøse sandheder. Betydningen af hele denne bibelvidenskab for litteraturvidenskaben kan næppe overvurderes og den spiller stadig hos forfattere som Northrop Frye eller Paul Ricoeur en afgørende rolle for forståelsen af den humanistiske fortolkningsaktivitet.

En tilsvarende filologisk og fortolkningsmæssig omhu blev siden også lagt for dagen i forbindelse med andre tekster, der blev normgivende for kulturen i kortere eller længere tidsrum, f. eks. oldtidens klassiske tekster og senere oldteksterne fra den nationale fortid (hos os f. eks. saga, edda, Snorre og Saxo). Skønt det kan forekomme nutiden, at der findes meget urimeligt tekstpedanteri i *den gamle filologiske videnskabelighed*, må man ikke overse, at den uforvanskede videregivelse og den korrekte fortolkning af tekster overalt i det kulturelle liv er af grundlæggende betydning (man kan f. eks. tænke på juraen). Det er da også stadig en af litteraturvidenskabens vigtige opgaver at sikre den korrekte videregivelse af traditionens tekster – blot er traditionen nu opfattet i meget bredere forstand og indbefatter også helt moderne forfatterskaber.

Man kunne nu spørge sig, hvorfor det da er så vigtigt, at fortidens (og nutidens) tekster fastholdes i deres autentiske skikkelser. Svaret er det, at kunstneriske tekster er formuleret med lige så stor præcision og konsekvens som mange af de hverdagslige tekster, der bestræber sig på at være utvetydige og nøjagtige (kontrakter, love, naturvidenskabelige afhandlinger osv.). Omtrent-

lighed eller snæversyn i omgangen med kunstneriske tekster indebærer da en uklar eller utilstrækkelig opfattelse af en række af de fænomener, som er med til at etablere vores kultur. Det nytter ikke, at lægen *omtrent* kan huske, hvorledes man helbreder en sygdom – eller at arkitekten *omtrent* kan konstruere et hus, der bliver stående. Men heller ikke litteraturens tekster tåler *omtrent*ligheden uden at sætte deres duelighed over styr.

Derfor prøver litteraturvidenskaben såvel som de såkaldt eksakte videnskaber at leve op til et krav om præcision og sandhed, skønt arten af dens emne naturligvis medfører, at dette krav må opstilles og opfyldes på en anden måde end f. eks. i naturvidenskabelige sammenhænge. Også en fortolkende videnskab som litteraturvidenskaben må arbejde med den mulighed, at den umiddelbare opfattelse af et fænomen kan være fejlagtig og behøve revision og kritik. Den enkelte læser kan ophøje sine egne fordomme eller sin samfundsklasses fordomme eller sin tidsalders fordomme til lige så mange misopfattelser af en historisk tekst. Og vi kan igennem fortolkningens historie konstatere utallige eksempler på, at man i virkeligheden har indlæst sin egen tidsalders problemer i fortiden, når man mente at give et billede af fortiden. Et berømt eksempel er den franske klassiks opfattelse af den græske tragedie (Corneille, Racine).

I løbet af de sidste to hundrede år er der blevet udviklet en historisk videnskab, som også har sat sine afgørende spor i litteraturvidenskabelige sammenhænge. Et af de væsentligste krav, som den nye historiske bevidsthed har bragt ind i de humanistiske discipliner, er bevidstheden om, at man ikke kan gøre sin egen person eller sin egen tidsalder til normen for sin opfattelse af fortiden. Historikeren, og med ham også litteraturhistorikeren, må gøre sig klart, at historien ytrer sig som en stadig række af forvandlinger, og at disse forvandlinger ikke blot har gjort historikerens samtid fremmed over for fortiden, men også har gjort historikeren selv fremmed på samme måde. Fortiden foreligger ofte for os i en række vrængbilleder, og disse vrængbilleder lader sig kun korrigere, hvis forskeren udvikler sin evne til at lade fortidige begivenheder eller tekster virke omfattende og præcist på sig selv.

I forlængelse af den historiske bevidsthed fra 1800-tallet og i et forsøg på at løse en række af de fortolkningsvanskeligheder, videnskaben ved dens mellemkomst var blevet præsenteret for, udvikledes der i første halvdel af vort århundrede en række fortolkningsvidenskaber og teknikker, som også satte deres spor i litteraturvidenskaben. Både lingvistiske og strukturalistiske metoder blev taget i anvendelse, og i forlængelse af en række modernistiske kunstneriske erfaringer udvikledes der også en række egentlig litterære fortolkningsmetoder, der som regel går under betegnelsen: den ny kritik. (New Criticism).

I en periode har det set ud, som om den vedvarende fordybelse i enkelte

kunstværker eller enkelte tekstrområder var ved at udvikle sig til en helt ahistorisk læseform, men der kan være grund til at klargøre sig, at den række af nye tolkningsevner og tolkningsresultater, som er udviklet igennem de nye læsnings-traditioner, har bidraget med et meget stort materiale af autentisk viden om fortidige tekster. Dette materiale er uundværligt i dannelsen af en mere omfattende forståelse for fortiden i dens fra nutiden afvigende særart. Og det er videnskabeligt set meget problematisk, hvis den nye tids (marxistiske) historie-skrivning ikke nyttiggør sig de her indvundne resultater og udviklede evner.

Man kunne måske sige, at en fortolkning er et forsøg på at komme ind til livsprocessen, vitaliteten i et fænomen, hvadenten det nu drejer sig om en tekst, en tidsalder eller en hel tradition. Den stadige fortolkning er en nødvendighed, fordi alt hvad der henligger ufortolket får en selvstændig magt, som ikke er under kontrol og kritik. Det gælder i vores forhold til naturen, hvor den kulturelle aktivitet hele tiden ytrer sig som forsøg på at kontrollere og forme naturens egne kræfter; men det gælder ikke mindre i forhold til historien. Også den har skabt et helt „landskab“ som menneskeligt liv udspilles i, en mængde af indretninger, problemløsninger, holdninger og vurderinger, der tilsammen udgør vores nuværende historiske situation.

Når fortolkningsarbejdet da udgør en så vigtig bestanddel af et samfunds livsytringer, skyldes det netop, at ved fortolkningen skaffer vi os indsigt i de mange kræfter, som fra fortiden er med til at forme os. I fortolkningen forsøger vi at se vores plads i historiens forløb, og i fortolkningen forsøger vi at styre historiens videre forløb. Kun ved at kende historien kan vi selv forme historien.

Videnskab og fortolkning

Som litteraturvidenskabsmand kan man godt somme tider misunde de videnskabsmænd, der har langt lettere ved at beskrive deres fags emneområde og afgrænsning, end man selv har. F. eks. synes lægekunsten at have et ubetvivleligt og entydigt emne: det menneskelige legeme og dets sygdomme og sundhed. Faget kan forekomme så afklaret, fordi det kan udvikle sine teorier omkring en afgrænset emneverden, og fordi der til den teoretiske udvikling af faget hører en praksis, der stiller krav om en række færdigheder og kan opvise en række resultater, opmuntrende såvel som nedslående, men i det store og hele vurdérbare.

Eller man kunne tænke på musikforskeren, hvis emne også synes at være lettere at afgrænse og som med lægevidenskabsmanden deler den forudsætning, at der til udviklingen af det teoretiske kan knyttes en praksis, indsigten i de musikalske love, i kontrapunktet og beherskelsen af et musikinstrument.

En sådan sammenknytning mellem teoridannelse og praksis (evt. instrument-beherskelse) forekommer ikke i litteraturvidenskaben. Det kunne synes at åbne for en teoretisk vidtløftighed, når en videnskab ikke holdes i skak af en praksis, der i nogen grad er teoriernes prøvesten. Det nærmeste, man kommer til en praksis, der ligner musikforskerens eller medicinerens, er den pædagogiske situation, hvor det er fortolkningens prøve, om den lader sig forstå og fastholde af en gruppe af elever eller lignende.

Men formentlig beror det trods alt på en illusion, hvis man mener, at nogen videnskab egentlig besidder et virkelig entydigt emne. Enhver videnskab har sin historie, og denne historie handler bl. a. om en række forskydninger i selve videnskabens opfattelse af sit emne. Det efterhånden så navnkundige studentoprør er kun det sidste af mange eksempler på, at en række fag eller et helt universitet blev tvunget til at tage selve sine grundforudsætninger op til revision.

Sådanne revisioner, som fagene med mellemrum tvinges til at gennemføre, hænger ofte sammen med, at den praksis som man hidtil i samfundet (måske med videnskabernes sanktion og bistand) har benyttet sig af, viser sin mangelfuldhed eller skadelighed så tydeligt, at en nytænkning tvinges frem.

Man kunne tage et overkommeligt eksempel: sin barndomstids undervisning i naturhistorie. Undervisningen kunne f. eks. begynde med, at klassen præsenteredes for en udstoppet vibe, hvorefter timen forløb på den måde, at man studerede vibens anatomi (i al fald den udvendige) og derved lærte at placere den på den plads i dyrearternes system, som naturhistoriebogen var opbygget efter. Man lærte om viben som et eksempel på fuglene, og havde ugen før hørt om spurven, mens storken ventede i næste uge.

Set på årenes afstand kan man nok synes, at det at lære storbybørn om natur på denne måde, var et gennemteoretisk foretagende, der havde meget lidt udsigt til at kunne lykkes. Den økologiske katastrofe, som nu trækker op over kloden, har da også medført, at man i de naturhistoriske fag har ændret sine beskrivelsesmåder radikalt. Skal et væsen som en vibe kunne begribes, må den ses i sin sammenhæng med den natur, den udfolder sit liv i. Den må ses i forbindelse med enge og strande som biotoper (livssteder), den må ses som trækfugl i sin afhængighed af lys og varme osv. Og den må til syvende og sidst anskues under det overordnede synspunkt, at de forskellige livsvæsner på en måde er hinandens organer sådan som f. eks. planter og fisk er det for hinanden i et akvarium. Eller et andet eksempel: lægevidenskabens spørgsmål efter, hvad en sygdom egentlig er. Er sygdom identisk med det sammenbrud i det menneskelige legeme eller den menneskelige sjæl, der almindeligvis betegnes sådan? Eller er sammenbruddet snarere sygdommens symptom, så at sygdommen er resultatet af, at legemet eller dele af det i lang tid har været genstand for mishandling, fejl-

ernæring, forgiftning osv. Socialmedicinen og det, man kunne kalde den økologiske medicin, har gjort opmærksom på denne helt anderledes opfattelse af begrebet sygdom. Også den siger, at miljøet og vi er hinandens organer i et meget indviklet og meget sårbart vekselspil.

Eksemplerne er valgt blandt mange tænkelige, men de viser begge to, at en ændret teoretisk opfattelse af et fags emneverden korresponderer med en ændret retning for den videnskabelige opmærksomhed og muligheden for en ændret praksis. F. eks. i arbejdet med naturfredning og rensning af industriens udslip eller i den politiske bearbejdelse af menneskers arbejds- og livsmiljøer.

I begge de nævnte eksempler er der tale om, at man begynder i en meget specifik og definerbar videnskabelig emneverden, men slutter i meget omfattende problemer, der har både filosofisk, politisk og religiøs betydning.

Det fortolkende menneske

Når man en række gange har iagttaget sådanne spring i opfattelsen af et fags emneverden, som beskrevet i de to eksempler, kan man efterhånden gøre selve dette spring i opfattelsen til et emne i sig selv, et emne der kan beskrives og anvendes kritisk. Vi står nu ikke mere over for en emneverden, hvor vi skal tænke udelukkende over fænomener i vores omgivelser: viber eller syge mennesker. Det, vi nu skal tænke over er, *hvorledes* selve vores menneskelige fortolkning af de nævnte emneverdener lader dem fremtræde for os på karakteristiske måder. Tænker vi udelukkende over omverdenen, er der i vores tanke- og arbejdsform gemt en række forudsætninger, som vi ikke har gjort os klart og som derfor begrænser og måske også fortegner vores opfattelse af emnet.

Dermed er vi nået til at kunne definere de humanistiske studier som studiet af de menneskelige tankevaner og arbejdsvaner. Man kunne også sige, at i de humanistiske studier gør mennesket sig selv til genstand for den nysgerrighed, som det øjensynlig omfatter alt mellem himmel og jord med. Det kunne godt lyde som om de humanistiske videnskaber da var mere selvoptagne end de andre fakulteter tilsammen, hvad der også er rigtigt, hvis man fjerner den moralsk bebrejdende klang fra ordet selvoptaget.

Det er fra århundrede til århundrede blevet mere tydeligt, at intet andet af de livsvæsner, der findes på jorden, har så afgørende en betydning for jordens skæbne som mennesket. Samtidig med at mennesket igennem sin overlegne teknik har overtaget beherskelsen af områder i naturen, der tidligere så at sige var selvregulerende, er der faldet stadig større magtbeføjelser til den menneskelige beslutningsverden. Af netop den grund er det mere end nogen sinde nødven-

digt, at de humanistiske fag forsøger at holde sig à jour med, hvilken situation menneskeheden nu står i. Dermed tilfalder der de humanistiske videnskaber en opgave, som er overordentlig dramatisk, og en opgave som i øjeblikket ser ud til at være tragisk.

Et af de forhold, der for alvor adskiller mennesket fra dyret er, at mennesket har sat sig i besiddelse af evnen til at opbygge og fastholde billeder af den verden, det skal leve sit liv i. Hvor dyrets handlinger så vidt man kan konstatere er bundet af den meget begrænsede form for tankevirksomhed, vi kalder instinkter, er den menneskelige tankeaktivitet vokset op til en meget omfattende og selvstændig billedverden. Denne billedverden kendetegnes af menneskets evne til at *huske*, dvs. indbygge fortidige erfaringer i sine forestillingsbilleder, så at de forbliver der og kan aktiviseres, når det er påkrævet; og billedverdenen er tilsvarende kendetegnet ved menneskets evne til at *foregribe*, hvad der vil sige: benytte sin viden og sin fantasi på en sådan måde, at man med stor sikkerhed kan forestille sig det, der vil indtræffe, og tage sine forholdsregler for at styre det eller opfange det på den mest hensigtsmæssige måde.

I og med dette tanke- og bevidsthedsliv har mennesket kunnet forskaffe sig viden om snart sagt alting mellem himmel og jord (såvel som i himlen og under jorden). Men samtidig har mennesket måttet konstatere, at den menneskelige bevidsthed i sig selv er en så enestående eksistens, at også den må omfattes med interesse og med kritik. Eftersom mennesket ikke længere handler med instinktets nødvendighed, men med bevidsthedslivets frihed, må det også bevidstgøre sig, hvad det vil sige at være et væsen med bevidsthed. Dette skyldes givetvis bl. a. den menneskelige nysgerrighed, og man skal ikke underkende, at nysgerrigheden er en af de nyttigste og mest charmerende af samtlige menneskets egenskaber – og en af de væsentligste kilder til det, vi kalder videnskab.

Da mennesket altså ikke blot som dyret handler ind i verden, men handler så at sige igennem et billede, som det har skabt sig af denne verden, bliver alle menneskelige handlinger på en måde til forsøg. Nok skal mange af vore handlinger tjene yderst praktiske og nødvendige formål, og størstedelen af vores hverdagsliv mener vi selv at benytte til løsningen af sådanne opgaver, der tjener til livets opretholdelse.

Men dog ved vi f. eks. i opdragelsen af børnene, eller i øjeblikke hvor vores vaner slår fejl, eller i sammenhænge, hvor vi fornemmer os frem ved grænsen af vores viden, at vi hele tiden må arbejde på at skaffe os så sande billeder af verden som muligt og at vi derfor til stadighed må være indstillede på at korrigere vores billeder, hvis de er uhensigtsmæssige eller leder os forkert. Bevidstheden må til stadighed kritisere sig selv, underkende gamle billeder for at lade nye billeder opstå i deres sted og på deres grundlag. Også dette er en aktivitet,

der overhovedet ikke kan tænkes bort i en menneskelig civilisation, og det er en aktivitet, der ikke er knyttet til den ene eller den anden profession eller tidsalder, men til selve den menneskelige livsform.

Ganske vist kender vi den i nutiden særlig i dens videnskabelige varianter. Selv mennesker, der ikke vil tilskrive humanistiske videnskaber nogen art af betydning, har dog knyttet mange forventninger til *den* videnskabelige forskning, der overskrider vor nuværende erkendelses grænser og skaffer os indblik i og magt over nye områder af virkeligheden (ny medicin, ny teknologi).

Men sagen er, at ethvert menneskeliv udfolder sig som en meget lang række af forsøg, der principielt ligner videnskabens. Det er jo ikke nok, at viden foreligger sådan i al almindelighed for et samfund eller en tidsalder. Viden skal tilgæns af mennesker og omsættes igennem deres bevidsthed. Og det gælder ikke kun den mest avancerede videnskabelige indsigt (der som helhed kun fremskaffes af forholdsvis få af et samfunds medlemmer) – det gælder i langt bredere forstand om den fond af livsviden, som ethvert menneske må sætte sig i besiddelse af og som de fleste da også klarer at erhverve i løbet af deres opvækst. Derfor bliver selv de elementæreste problemer uophørligt stillet og må løses om fra bunden, selv i samfund der som vores har lært sig at løse også meget avancerede problemer.

Hvis det altså er rigtigt at anskue det menneskelige liv som en lang række af forsøg, der gennemprøver de forestillingsbilleder, vi har gjort os om verdens beskaffenhed, så er det klart, at ethvert menneske jo ikke behøver at gøre alle menneskehedens erfaringer om fra bunden. Tværtimod tilbyder enhver kulturkreds en mere eller mindre omfattende og sammenhængende kollektion af problemløsninger, som individet kan overtage og betjene sig af. Hvis man til tider kan synes, at der tales lidt floromvundet om traditionen, så må man gøre sig klart, at den elementære grund i traditionen slet ikke er alt det, der kan gøres til genstand for retorik, men er selve den videregivelse af problemløsninger, som et menneskeliv er utænkeligt uden.

Det er sådanne komplekser af traditionelle problemløsninger, man i den moderne kulturdebat har kaldt *ideologier*, idet det dog aldrig er blevet ganske afklaret, hvor langt ned i det elementære en ideologi egentlig strækker sig. Med ordet ideologi har man villet betone, at det tilbud af problemløsninger, man får stillet til sin rådighed inden for en kulturkreds eller samfundsklasse, ikke er uproblematisk eller ukritisabelt, men at det ofte forsøger at fremtræde, som om det var det eneste tænkelige fortolkningstilbud i verden. I kritikken af en ideologi gør man således opmærksom på, at dens problemløsninger er meget mere fordelagtige for én klasse af mennesker end for en anden. Kritikken af ideologien opstår altså som en tankemæssig formulering af et ubehag eller en nødssitua-

tion, som den herskende orden hensætter en række mennesker i. For dér, hvor en eksisterende løsning vækker ubehag eller skaber nød, der bliver det mest tydeligt, at den udkastede problemløsning er utilstrækkelig og fejlagtig.

Dermed gøres det altså klart, at også verdenshistorien set på meget langt sigt er en art forsøg med forestillingsbilleder og med disse forestillingsbilleders indprægning i virkeligheden i form af værktøjer, tankevaner, institutioner, bygningsanlæg, lovforordninger osv. Også en samfundsform er en forsøgsvis problemløsning, og forsøgets mangler gør uafbrudt opmærksom på, at løsningen ikke er den endelige.

Det er i dette store erfaringsområde, litteraturen har lejet sig, og det er dette store erfaringsområde, litteraturvidenskaben har som sit emne. Det litterære kunstværk har egenskaber, der gør det til et enestående medium for beskrivelsen af den menneskelige bevidsthed i arbejde og forandring. I den store roman eller i dramaet ser vi ikke blot tanker blive tænkt og meninger blive udtrykt. Selve kravet om, at der skal være handling eller dramatik, er et krav om, at tankerne skal komme til afprøvning og meningerne belastes med virkelighedsmateriale. Det er derfor man med rette kan hævde, at fortolkning på ingen måde er et fremmedelement i forhold til litterære værker. Litterære værker er i sig selv fortolkning. Således er det f. eks. indholdet af den såkaldte dannelsesroman fra forrige århundrede, at man følger et barns overtagelse af de normer og vurderinger, der er gældende i dets barndomsmiljø, for siden at se, hvad der sker, når disse første fortolkninger i barnets liv belastes med erfaringer fra den voksnes liv eller fra andre sociale sammenhænge. Dannelsesromanens forløb er den kritiske afprøvning af fortolkninger samt et tilbud om en større og mere sammenhængende fortolkning, der indfinder sig som en art livsresultat ved romanens slutning (et resultat, der naturligvis igen kan gøres til genstand for kritik – og *er* blevet det i rigt mål). Eller man kender fortolkningsproblemet i en mere stiliseret variant fra komedien, hvor det er indlysende for publikum at hovedpersonen eller måske alle personerne har forkerte forestillingsbilleder i hovedet, og hvor den fremkaldte latter skyldes, at publikum selv mener at sidde inde med en rigtigere forståelse af tingenes sammenhæng. Når dyr ikke så let kan blive komiske, hænger det sammen med, at der ikke hos dem egentlig kan optræde falske forestillingsbilleder af verden sådan som der kan hos mennesker. Også komediens virkninger er udpræget intellektuelle og rendyrker bestemte egenskaber ved den menneskelige fortolkningsaktivitet.

Fordi det litterære kunstværk således både arbejder med psykologisk menneskebeskrivelse og med sociologisk beskrivelse af en samfundsform og et naturligt miljø, leverer romanen og novellen i fiktiv form en beskrivelse af, hvorledes tanker bliver til i mennesker, hvilke tilbøjeligheder og påvirkninger der

præger tankerne, hvilke handlinger personen foretager som resultat af tankerne, hvilke lykkes eller ulykker han afstedkommer derved og hvilke ændringer de indhøstede erfaringer da påtvinger den oprindelige tankeverden. Jeg tror ikke, at nogen videnskab til dato har gennemarbejdet dette afgørende erfaringsfelt for den menneskelige eksistens så omfattende som den episke og den dramatiske kunst har det. En slags bevis på denne påstands rigtighed er det, at en række videnskaber til stadighed inddrager litteraturen som eksempelmateriale og som anskuelsesbillede, fordi der ikke andre steder kan findes tilsvarende sammenhængte og konsekvensrige studier over menneskelivet anskuet som en lang række af tolkningsforsøg.

Et af nøgleordene til den moderne videnskabsdebat er ordet *hermeneutik*, der betyder fortolkningslære. Der findes naturligvis hermeneutiske aspekter af alle eksisterende videnskaber. Men netop litteraturvidenskaben synes at kunne bidrage til hermeneutikkens udvikling med det særlige erfaringsmateriale, som en række af fortællere og kunstnere har tilvejebragt ved deres udholdende interesse for menneskers måde at handle på og at løse både de korte og de langsigtede livsspørgsmål på.

Den episke og den dramatiske litteratur (formentlig også den lyriske) beskæftiger sig uafbrudt med mennesket som et væsen, der har sin egenart fra den kendsgerning, at det vil kunne danne sig et billede af meningen med den situation, det befinder sig i. Tabet af mening er under alle omstændigheder en alvorlig sag, selv hvor det blot drejer sig om ret konsekvensløse sammenhænge. Men det synes at høre med til den menneskelige livsform, at man til stadighed stiller spørgsmål også om den totale mening med, at man lever et liv i verden og er opmærksom på, om dette liv kommer til at tegne en historie, en skæbne på godt og ondt.

Tilsyneladende vil mennesker gerne kunne se deres livsforløb som en historie og naturligt nok helst som en god historie, en historie der har været værd at deltage i, værd at huske tilbage på, værd at fortælle videre. Og alle mennesker har vel i perioder lange drøftelser med sig selv og andre for at komme til at se deres livsforløb på en sådan måde, at det giver mening for dem selv og andre.

Måske har mennesker i ældre og simple kulturformer ikke spurgt så radikalt som det såkaldte moderne menneske gør det. Måske har mange tidligere kulturer haft et større enhedspræg ved, at de fleste mennesker kunne dele den fortolkning af livets mening, som var den beherskende og kulturskabende historie i samtiden. Men sagen er den, at det moderne menneske bl. a. kendetegnes derigennem, at det er et regnskabsførende menneske i en grad som sjældent før. Vi kender vel først og fremmest regnskabsføringen fra økonomiske sammen-

hænge og véd af dyr erfaring, at det ikke i nutidens samfund er muligt at lægge mange planer eller drømme mange drømme uden at tage de økonomiske realiteter i ed.

Alligevel er denne økonomiske realitetssans ikke selv den øverste virkelighedsopfattelse, men bl. a. udtryk for, at det moderne menneske bliver overvåget og overvåger sig selv med stor strengthed. Der stilles krav om, at rækken af ens valg skal hænge sammen, så at man kan klare sine (økonomiske og andre) pligter til højre og venstre. Og dette regnskab, der omfatter ens penge, ens arbejde, ens tid og meget mere, er dybest set nok mellemregningerne i det endnu længere regnskab, som alle mennesker fører med deres eget liv i håbet om at se det gå op, så at posterne stemmer – helst hele tiden, men allerhelst ved slutningen.

Det er bl. a. et meget vedkommende emne for litteraturvidenskaben at se det moderne menneske blive til som et sådant ekstremt regnskabsførende menneske, men det er i bredere forstand et af litteraturvidenskabens hovedemner at klarlægge sig, hvorledes mennesker fører deres livsregnskab, hvorledes de bryder sammen under det, manipulerer med det, vokser eller sygner hen under deres egne fortolkninger eller mangel på samme. Jeg kan vistnok gentage fra før, at ingen anden videnskab mig bekendt har så stort et materiale til sin rådighed som litteraturvidenskaben, når det drejer sig om at forstå mennesket som det væsen, der fører sit livsregnskab og som kan gøre det på så mangfoldige forskellige måder. Heller ikke her er der tale om nogen sjælfuld eller sentimental aktivitet, men om realiteter, som knytter sig til vistnok enhver sund menneskelig bevidsthedsaktivitet. Mennesker, der er holdt op med at interessere sig for at føre deres livsregnskab, forekommer syge eller skræmmende. Og en civilisation, der (som vores industrikultur) anbringer masser af mennesker i omstændigheder, de ikke kan se meningen med, udløser på tilsvarende måde en meget dybtliggende ængstelse og en radikal kritik.

For netop fordi litteraturen i så høj grad har haft det som sin kulturopgave at skildre menneskers måder at aflægge livsregnskabet på, netop derfor kommer en meget stor del af den moderne litteratur til at handle om regnskaber, der ikke vil gå op, eller om regnskaber, der føres så umenneskeligt og ukærligt, at mennesker bryder sammen under pligten til at svare sin skyldighed overalt og da trækker sig tilbage i mental død eller i beruselse og medicinmisbrug.

Gennemskuelsens metoder

Fra værktøjets og teknikkens verden kender og accepterer vi, at et præcisere og ædlere værktøj kan skabe præcisere og ædlere produkter end et plumpt og primitivt redskab kan. Skønt redskaber og maskiner ser så håndgribelige og kon-

krete ud, er de jo dog også en særlig art af ideer, nemlig ideer om, på hvilken måde man kunne bearbejde sine omgivelser, hvis man ville gøre dem nyttige for sig.

Det alt for kraftige skel mellem naturvidenskaber og humanistiske videnskaber, som man i de sidste par århundreder har oprettet, tildækker det faktum, at vores teknologi er en delmængde af vores totale forråd af ideer om verden. For også i en række andre livssammenhænge har mennesker udviklet sig ideer, der gør tjeneste som en art af redskaber, skønt de ikke foreligger håndgribeligt i træ eller stål.

Dette er en indsigt, som de humanistiske videnskaber har måttet forny for sig selv inden for de sidste år. Også de politiske ideologier, de videnskabelige „sandheder“ og hverdagens mere eller mindre fælles forestillinger om, hvordan virkeligheden er, må anses for at være redskaber, der løser en bestemt type af problemer – og løser dem på en bestemt måde.

Der er naturligt nok en sammenhæng imellem den materielle kultur med produktion og teknologi, som vi befinder os midt i, og de ideer, som vi i alle mulige andre sammenhænge tænker. Man kan vist godt sige, at kunsten i de sidste 100 år har haft som sit hovedtema at skildre det civilisationschok, som tilblivelsen af den moderne livsform har været. Både produktionen af livsfornødenhederne og den administrative styring af menneskenes liv er i de sidste hundrede år blevet centraliseret på en sådan måde, at såvel produkter som beslutninger bliver til langt borte fra menneskers hverdagsmæssige virkelighed. Både varer og beslutninger kommer dumpende ned til én langvejsfra uden at man altid kan blive klar over, hvor deres oprindelse egentlig befinder sig. Dette har gjort de omgivelser, man umiddelbart befinder sig i, mere eller mindre uvirkelige for masser af mennesker, de sanselige situationer, man lever i, arbejdssituationen, familiens samliv osv. er ikke længere tilforladelige, fordi de afgørende beslutninger ofte træffes dybt inde i den labyrint, som nogle kalder „systemet“.

Den moderne og „modernistiske“ kunst har registreret dette som et chok, der har ramt alle opmærksomme mennesker. Det konkrete, sanselige liv, der altid har været af afgørende betydning for den kunstneriske afbildning af virkeligheden, mister i pålidelighed og betydning, verden bliver stadig mere abstrakt, hvad kunstnerne bl. a. reagerer på ved at gøre deres kunst abstrakt. Skal man fatte, hvad der virkelig er på færde i en situation, må man ofte med en kritisk tankeaktivitet gennembryde det umiddelbart synlige og afsløre det som dække over store fjerne magter, som arbejder skjult, men virkningsfuldt i det konkrete. Mennesket er ikke længere som en homerisk helt, der så at sige bar alle sine egenskaber på sig, og derfor forekommer os at kunne handle *helt* og spontant. Det moderne menneskes væsen er opløst og afgivet til en række af institutioner

og produktionsmæssige ordninger, der binder det og gør dets tilværelse mere eller mindre uigennemskuelig og afmægtig.

Denne udvikling har medført, at de fortolkende videnskaber og ikke mindst litteraturvidenskaben har måttet udvikle en række discipliner, hvis arbejdsform er kritisk og gennemskuende. Hovedsynspunktet er det, at det sprog, som tales i det offentlige liv (hvadenten det drejer sig om politiske, videnskabelige eller kunstneriske tekster) ikke heller er umiddelbart tilforladeligt. Også i det sproglige forekommer der alle mulige tildækninger af det reelle sagforhold. Dette indebærer, at den, der vil analysere en sproglig ytring videnskabeligt, ikke blot skal tage stilling til det, teksten meddeler indholdsmæssigt, men også skal vurdere teksten kildekritisk, tage stilling til dens pålidelighed, og overveje de motiver, som den talende eller skrivende kan have til at ytre sig på en bestemt måde. Denne mistænksomhedens metode er naturligvis ikke en finesse, som særligt videnskabelige hoveder har fundet på, men er en fremgangsmåde, som de fleste mennesker selv har tilegnet sig i et eller andet omfang, om ikke andre steder, så når de vurderer, hvad politikerne fra de andre partier siger under valgkampen. Hvem har ikke næse for at vejre stanken af valgfæsk hos modstanderen.

Det bliver i denne forbindelse endnu en gang klart, hvilken basal rolle de omtalte gode historier spiller i samfundslivet. Med gode historier overtaler man mennesker til at tilslutte sig og nære tillid, og selv i en meget mistænksom tidsalder som vores kan kulturen stadig ikke eksistere uden at mennesker tror på den ene eller den anden af disse gode historier. Man har i moderne litteraturvidenskab kaldt sådanne historier, der kan overtale og vinde tilslutning, for *myter* eller *ideologier*. Og ved at gøre dem til genstand for sin analytiske interesse demonstrerer man jo allerede sin tvivl over for dem. Denne tvivl skyldes ikke kun en særlig mistænksom natur hos de videnskabelige analytikere, men har sin saglige begrundelse i, at mange af de gode historier jo reelt nok *er* overtaget af magthavere, som er interesseret i at bruge dem for at vinde tilslutning og tillid.

Man kunne tage et enkelt eksempel blandt mange. Brecht skriver: *Vi gør vores erfaringer i livet i katastrofal form. Den måde vores sociale samliv fungerer på, må vi slutte os til ud fra katastroferne. Ved at tænke os om må vi slutte os til den „inside story“, der ligger inden i kriserne, depressionerne, revolutionerne og krigene. Når vi læser aviserne (eller regningerne, afskedigelsesbrevene, indkaldelsesskrivelserne osv.) føler vi allerede, at en eller anden må have gjort et eller andet, så at den åbenbare katastrofe indtrådte.*

Et resultat af et sådant syn på samfundet er det blevet, at den videnskabeligt analytiske aktivitet meget ofte ytrer sig som en gennembrydning af en teksts tilsyneladende indhold. En sådan kritisk analyse af de toneangivende syns-

punkter finder jo sted, hver gang en yngre generation giver sig til at betvivle det idémæssige grundlag, deres forældre har opdraget dem efter, men et af de mest vidtrækkende af disse ideologikritiske gennembrud fandt vel sted, da en moderne videnskabeligt-skeptisk generation gennemførte sin kritik mod den front af borgerlighed og kristentro, som havde været toneangivende i Europa frem til omkring midten af forrige århundrede. Fra i al fald dette tidspunkt er tvivlen blevet en stadig metode også inden for de humanistiske videnskaber.

En afgørende formulering af gennembrydningens metode fandt sted hos psykoanalysens grundlægger, Sigmund Freud, som under arbejdet med drømme og med patienters beskrivelse af sig selv blev klar over, at det dagklare (manifeste) udtryk i deres fremstillinger ofte dækkede over et (latent) betydningsindhold, der ikke vovede sig frem. De sproglige udtryk, Freud stødte på, bar altså tydelige præg af, at der fandtes en censurerende magt, en offentlig normdannelse, som foreskrev, hvad der kunne komme til orde og på hvilken måde.

En konsekvens af dette synspunkt måtte jo blive, at man i analysen af udsagn også klargjorde sig den totale samfundsmæssige situation, udsagnet var fremsat i og havde måttet indrette sig efter, og det er på dette punkt den freudianske analyse har kunnet forbinde sig med den fra Karl Marx inspirerede ideologikritik, som netop arbejder med beskrivelsen af, hvorledes samfundsformer og produktionsformer afspejler sig i forskellige ideologiske udtryk, f. eks. kunsten.

Den såkaldte ideologikritiske arbejdsform har været stærkt toneangivende inden for litteraturvidenskaben siden 1968 og har især tilført den en påvisning af, hvorledes kunstneriske udtryk kan stå i bestemte interessers tjeneste som legitimering af en undertrykkelsespraksis. En række litterære udtryk fremtræder med krav om at være beskrivelser af, hvorledes verden *i og for sig* er indrettet. Men ideologikritikken afslører ved sit gennembrud af teksten, at der findes meget store menneskegrupper, hvis interesser slet ikke varetages af en bestemt ideologisk kunst.

En tilsvarende fortolkningsteknik har kvindebevægelsen opøvet inden for litteraturvidenskaben. Når den ny tids videnskabskvinder foretager deres gennembrud i en analyse, påviser de hvorledes en række normdannelser i litteraturen og samfundet kun varetager mandlige interesser, men undertrykker eller fortegner de kvindelige.

Mange kilder løber således sammen i den brede aktivitet, som lader sig samle under betegnelsen ideologikritikken, men det fælles teoretiske udgangspunkt er nok, at man igen tager det dybt alvorligt, at ideologier og normdannelser er arbejdsredskaber, der på godt og ondt former menneskers liv i samfundet, hvorfor en stadig kritik af det ideologiske værktøj er livsvigtig. At der inden for så stort

et felt som ideologikritikken findes en række mindre fronter, som ikke er indbyrdes enige, siger sig selv.

En konsekvens af dette syn på ideologierne har det været, at kunsten hele tiden er blevet vurderet som ét sprogligt udtryk blandt så mange andre, der kommer til orde i et samfund. Den såkaldt finlitterære kunst har ifølge ideologikritikken kun sin status som udtryk for, at den er den herskende klasses legitimering af sin egen virkelighedsforståelse. En række andre mennesker i samfundet kommer imidlertid kun til orde i helt andre typer af „kunst“, i triviallitteraturen, i den folkelige kunst, i andre medier eller måske slet ikke. Litteraturvidenskaben har følgelig udvidet sit emneområde næsten grænseløst ved sin meget vide forestilling om sproget som ideologisk redskab. Det har tilført faget meget store nye emneområder, samt en grad af forvirring, der endnu ikke er kommet til en egentlig afklaring. Samtidig har det bevirket at litteraturkritikere igen har kunnet ytre sig mere generelt i samfundsdebatten med deres kendskab til de nye medier og deres kritiske holdning over for mange af samfundets toneangivende anskuelser.

Skønt ideologikritikken selv har legitimeret sig ved at hævde, at den arbejder i folkets tjeneste, har den ikke vundet nogen entydig folkelig tilslutning. Som al skarpt kritisk aktivitet løber ideologikritikken den fare, at den gennembryder og afslører for radikalt og efterlader sig temmelig raserede landskaber. Sådan er det i nogen grad gået for den ideologikritiske del af litteraturvidenskaben. I sin iver efter at gennemskue den eksisterende litteratur har den ofte overset, at der i mangfoldige (og de bedste) kunstværker findes kvaliteter, som ikke kun tjener til legitimering af bestående samfundsforhold. Som et område, hvor mennesker har investeret en umådelig fantasi og opfindsomhed, har gransket sit eget særpræg og formuleret sine egne problemer, er kunsten ofte mere omfattende og sand i sit væsen, end ideologikritikerne har villet tillade den. Der findes megen kunst, der ikke gøres overflødig, lige meget hvor mange samfundsforbedringer og -omvæltninger der finder sted. Og dette bevises jo bl. a. af, at store dele af den kritiske teknik, som ideologikritikken har vendt imod kunsten, er udviklet af kunstnere.

Litteraturens nytte?

I en af sine *Moralske Tanker* skriver Ludvig Holberg om mennesker der er *som de underjordiske Folk, der formedelst Synets Skarphed kunde see Blommen i et Eg, men ikke Skallet, ja der vare ligesom blinde af formeget Syn*. En sådan type af „blindhed“ forekommer i dag ikke blot blandt de underjordiske, men udgør en af de afgørende farer, den moderne videnskab og måske overhovedet

det moderne menneske trues af. Hvor mange fabrikanter har ikke set lige igennem kvaliteten og skønheden af deres produkt og ind til den kapital, det kan indbringe; hvor mange jordspekulanter har ikke haft umuligt ved at se landskabets skønhed på grund af den spekulationsgevinst, en udstykning kan bringe. Osv.

Når den samfundsmæssige praksis er af en sådan art, må naturligt nok samfundsanalytikerne, også de litteraturvidenskabelige, kunne forstå de tankeformer, som et moderne kapitalistisk produktionssystem har udviklet. Gennemskuelen er nødvendig, jo mere man i en moderne medietidsalder bliver klar over, at bevidsthed og bevidsthedsmanipulation er magt.

Problemet for de humanistiske videnskaber og specielt for dem, der som litteraturvidenskaben har kunstneriske udtryk som deres emne, er, at man med sit gennemskuende blik gang på gang kommer til at udslette selve sit emne. Hvis man ligesom spekulanten ikke kan få øje for andet end økonomi, savner man en egentlig begrundelse for, hvad der tilføres samfundslivet igennem kunsten og litteraturen.

En række litteraturvidenskabelige analyser fra de sidste år har været mærket af denne fare. Når den videnskabelige analyse af et værk, et forfatterskab, en periode osv. er ført til ende, står man ofte med et meget magert resultat: endnu en påvisning af kunsten som falsk bevidsthed, der skjuler over den kapitalistiske produktionsform, eller endnu en sammentrækning af kunstværket til en eller anden art af fortolkningsformel, der er blank og afkogt som et skelet. Derved har analytikerne på en underlig bagvendt måde givet de kritiserede kapitalister ret: virkeligheden *er* økonomi, kunsten er blot påskud og lokkemiddel.

Den skarpe intellektuelle mistænksomhed, røntgenblikket, er da ikke kun et redskab, litteraturvidenskaben kan overtage fra samfundslivet og fra naturvidenskaberne. Også her består en del af den humanistiske problemstilling i, at man klargør sig virkningerne af sin fortolkningspraksis, hvorfor en fortolkningspraksis, der gang på gang fører til sit emnes udslettelse, må vække bekymring.

De sidste hundrede år har inden for den modernistiske kunst vist en udviklingsgang, hvor kunstens billedverden i stadig voksende grad har bortstødt alle de billedvirkninger, der gjorde den genkendelig. Dette gælder især i malerkunsten, hvor man for længst er nået frem til det helt abstrakte udtryk; men det gælder også ordkunsten i adskillige af dens ytringer. Den spanske kunstteoretiker Ortega y Gasset har kaldt denne udvikling: menneskets fordrivelse fra kunsten, og det er for en moderne litteraturvidenskabsmand en smal sag at påvise, at mennesket er blevet fordrevet fra kunsten nogenlunde samtidig med at det er blevet fordrevet fra at have indflydelse på sit naturlige miljø og på de økonomiske love.

Denne udvikling har også sin parallel inden for videnskaberne, og det siger sig selv at man taler om en meget kritisk situation, når man også må overveje, om mennesket ikke er blevet fordrevet fra de *humanistiske* videnskaber. Det lader sig påvise, hvorledes den moderne litteraturvidenskab på visse afgørende punkter løber parallelt med den modernistiske kunst, f. eks. ved at betjene sig af et formelsprog eller et videnskabeligt mandarinsprog, som lukker en meget stor del af den interesserede almenhed ude. Dette er en af grundene til, at litteraturvidenskaben ikke blot skal acceptere de moderne fortolkningsmetoders røntgenteknikker, men også må kritisere dem. F. eks. ud fra en forestilling om mennesket i dets mest udfoldede, mindst reducerede skikkelse. En humanisme, som er sit navn værdig, må efter min mening altid forholde sig til et billede af mennesket som et væsen, der kan udfolde og mangfoldiggøre sine egenskaber. Derfor er der noget umenneskeligt i selve forsøget på at tilbageføre et menneske (eller et udfoldet menneskeligt formuleringsforsøg som et kunstværk) til nogle få, altforklarende grundstørrelser. Et menneske, såvel som et kunstværk må altid også opfattes i fremadførende retning, dvs. man må iagttage, hvad det er på vej til at udvikle sig til.

At ideologikritikken kan trues af en sådan afvej, er imidlertid ikke et argument for, at den så må overvindes eller undertrykkes. Det *er* derimod et argument for, at den må supplere sig med en mere positivt formuleret forståelse for, hvad litteraturen da løser af nyttige og måske livsvigtige opgaver i et samfund. Mit indledningskapitel rummer diverse bidrag til sådanne formuleringer, og jeg vil sluttelig vende tilbage til spørgsmålet, der er påtrængende i en politisk ulvetid, hvor også politikerne mener at kunne gennemskue kunsten og anskaffe den med økonomisk argumentation.

Kunstneriske tekster har en egenskab, der adskiller dem fra andre typer af brugstekster: de er *fiktive*, som man kalder det. Det vil sige, at de benytter sproget anderledes end sproget bruges, når man løser forskellige praktiske opgaver ved dets hjælp. I en verden, hvor der kunne synes at være utrolig brug for praktisk handling, kunne man nok finde, at fiktive tekster udgjorde en utilladelig omvej til virkeligheden, og sådan tænkes der vel faktisk også mange steder.

Litteraturvidenskaben kan naturligt nok ikke slå sig til tåls med denne forestilling, men må stille det som en opgave at udrede, hvilke opgaver tekster løser netop ved at være fiktive. Måske kunne man komme ind på problemet via et eksempel: Den tyske sociolog Habermas viser i sin berømte bog: *Borgerlig Offentlighed* en mærkværdighed ved den udviklingsproces, som i løbet af 1700-tallet førte borgerskabet frem til den virkelige magt i samfundet. Borgerskabets magtovertagelse fandt ikke sted ved, at man direkte skred til f. eks. en revolutionær handling. Revolutionen (den franske) kom først henimod århundredets

slutning. Men allerede fra århundredets begyndelse havde borgerskabet så at sige skolet sig selv til at blive en politisk myndig klasse, og denne skoling foregik bemærkelsesværdigt nok således, at man først diskuterede allehånde litterære emner i klubber og kaffestuer og først senere hen tog hul på de direkte politiske problemer.

Man kunne måske sige, at i litteraturen foregribes på fantasifuld måde det, som efterhånden bliver til et virkeligt politisk pres og omsider forskafter sig egentlig politisk magt. Vi kan igen i vore dage se litteraturen (i andre former, naturligvis) lejre sig omkring steder i samfundet, hvor nye pressionsgrupper er ved at danne sig og forsøger at ændre samfundsindretningen (kvindesagen, Christiania o. m. a.). Den menneskelige fantasi ses her i en af sine vigtigste roller, nemlig som det sted, hvor der dannes sig billeder af, hvorledes tingene kunne indrettes anderledes og bedre. Kunsten er bl. a. et sted, hvor fantasikraften ytrer sig, indtil den kan forvandle sig og blive til handlekraft. Fantasi er i høj grad en ungdommelig evne og viser sig f. eks. i den måde, som børn ved fantasiens hjælp foregriber, hvad det er at blive voksen. En sådan ungdommelig evne i samfundslivet er kunsten.

Men den er på en måde også en alderdomsevne. Den er en eftertanke, en art otium, hvor man ser tilbage på det, man har præsteret i sit såkaldt aktive liv og prøver at overskue og vurdere det. I handlingens øjeblik, der jo for moderne mennesker optager meget store dele af ens voksenliv, kan man blive nærsynet ved den ihærdighed, hvormed man prøver at løse en stillet opgave. Denne iver for at bryde igennem med løsninger er naturligvis en uundværlig menneskelig egenskab, men den udgør ligesom kun den ene del af det totale menneskelige bevidsthedsliv.

Når jeg kalder kunsten en slags alderdomsevne for mennesker, så hænger det sammen med det, jeg tidligere omtalte som menneskets livsregnskab. Kunsten er et af de steder, hvor dette livsregnskab bliver gjort op, og forudsætningen for at opgørelsen kan ske sandfærdigt og med overblik er netop, at man har udviklet et sprog, der ikke skal være ihærdigt opsat på at løse dette eller hint delproblem, men tværtimod være til rådighed i overblikkets tjeneste. Det fiktive sprog er et sådant sprog.

Hvis litteraturens sprog således har barndommens fantasikraft og alderdommens overblik, betyder det dog ikke, at det kun er vedkommende for børn og oldinge. Men det betyder, at kunsten på en række punkter netop supplerer det moderne voksne handlingsmenneske med evner, som det i nogen grad underudvikler i sin dagligdag: med fantasi og forventning på den ene side, med krav om overblik og sandfærdig regnskabsaflæggelse på den anden.

Lad mig vælge et eksempel, som er overskueligt. Når Dorothy Sayers' kendte

detektiv Peter Wimsey hører om en mordgåde, bliver han som besat af iver efter at komme i kast med den og løse den. I hele denne handlingsiver kommer han ofte til at rode op i sagen på sådan en måde, at den bliver kritisk og dødsfarlig for en række af de implicerede, inklusive ham selv. Men det er først på et sent tidspunkt i handlingen, at han selv bliver klar over disse omkostninger ved hans detektivistiske iver, og det overvælder ham som chok eller depression i flere af bøgerne. Først når hans handlingsiver er aftagende, fordi sagen er ved at være løst, vinder han betragtningens ro.

Dette er nu bare et enkelt eksempel der viser, hvorfor det er af betydning, at overblikket varetages af f. eks. den fiktive digtning. Man kunne nævne et andet eksempel, et fænomen som satiren og spotten. Hvis man offentligt latterliggør et menneske, f. eks. en korrupt magthaver, udløser man så mange vredesudbrud og måske så mange repressalier over sit syndige hovede, at man hurtigst muligt ser at få lukket munden igen. Da det imidlertid er meget vigtigt at blive klar over, hvorledes korrupte magthavere handler og betér sig, må man skaffe sig et sprog, der muliggør beskrivelsen af ham/hende, uden at man straks udløser alverdens ulykker med sin tale. I det fiktive sprog kan man da påstå at tale i almindelighed og ikke med nogen speciel adresse til navngivne personer. Også her muliggør det fiktive sprog altså en besindig indlevelse i og vurdering af fænomener.

Det er for eksistensen af en kultur uundværligt, at mennesker lærer sig den fiktive tænkning. Det hører til i enhver socialisering og opdragelse, at man lærer mennesker at få styr på deres egen impulsivitet. Man kan ikke altid sige eller gøre det første, der falder én ind. Man må derfor lære sig at overveje, hvilke virkninger en replik eller en handling vil udløse, og igen her står vi ved et sted, hvor hvert eneste menneske for sig selv opøver en art af fiktivt, digterisk sprog, som er af overordentlig nytte – og som er en af de spirer, den virkelige digtning vokser frem fra.

Hvis evnen til at foregribe i fantasien og til at overskue i eftertanken er uundværlige i det enkelte menneskes livsførelse, så er dette i endnu langt højere grad sandt i forhold til den kollektive livsførelse, som vi er nødt til at tage hensyn til i den moderne verden. Samhandelen, produktionen, kommunikationen, medierne, den overvældende oprustning, foreningsproblemerne, overbefolkningsproblemerne, ressourceproblemerne, altsammen er nu størrelser, der på godt og ondt betyder, at jordkloden er udleveret til én skæbne, som kan blive alle menneskers. Vi deltager nu på afgørende punkter i den samme dramatiske krise for kloden. Og på visse punkter kan vi derfor tænke over klodens historie på samme måde, som vi har tænkt over individets historie. Også kloden har sin impulsivitet, som i nutiden især viser sig i den tilsyneladende umættelige udnyt-

telse og ødelæggelse af det naturlige miljø. Meget stærke kræfter fastholder den produktions- og samfundsform, der mishandler naturen så groft, og vi er for længst i besiddelse af prognoser, der gør det klart, at katastrofer, hungersnød, krige osv. uundgåeligt vil blive følgen, hvis de nuværende tendenser fortsætter uændret.

Hvis det virkelig er rigtigt, at det kun er de materielle produktionsforhold, der skaber den menneskelige tanke og fantasi såvel som den menneskelige digtning, så er der intet der tyder på, at vi kan slippe ud af den djævelske mekanisme, vi for tiden er havnet i. Men netop derfor må man nu fastholde, at den menneskelige opfindsomhed og fantasikraft er et overskud, der kan tilvejebringe det uforudsete. Nu skal der virkelig digtes, der skal tænkes anderledes på meget grundlæggende områder, og der skal overskues, så at man foregriber og afværger de katastrofer, som man med sine handlinger er i færd med at udløse. Litteraturen og litteraturvidenskaben er langtfra de eneste kræfter, som må komme til orde i denne forbindelse, men på den anden side forvalter de en række af meget vigtige menneskelige evner og ideer, som lader sig aktivisere.

Den engelske økonom E. F. Schumacher har gjort opmærksom på, at der synes at gå tre eller fire generationer fra en idé fødes til den når sin fulde modenhed, hvor den fylder sindene i en ny generation og får dem til at tænke *med den*. Og han uddrager i forlængelse af denne sætning følgende synspunkt: *Vi er skam nødt til at have mod til at drømme, hvis vi vil overleve og give vore børn mulighed for at overleve.*

Man møder så mange steder en art af sprog, som er grundlæggende håbløst, fordi det i realismens navn påstår at beskrive, hvordan tingene er og må være efter de økonomiske nødvendigheder. Man behøver ikke tvivle om, at dette er et sprog, der udtørrer de talende, hvis de ikke kender andre former for sprog. Et sprog, der ikke vil andet med virkeligheden end at afspejle den, sådan som den er eller påstås at være. Darwin har i sin selvbiografi beskrevet for sit eget vedkommende, hvorledes han under sine vedholdende videnskabelige studier kom til at opleve en udtørring af sine andre menneskelige evner, hvad han i sin alderdom selv vurderede som et uigenkaldeligt tab, et offer til den positivistiske videnskab.

Darwin skriver: *Lige til jeg blev henimod 30 år eller måske lidt længere har jeg haft stor fornøjelse af mange slags digterværker . . . og allerede i min skoletid interesserede jeg mig for Shakespeare, særlig for hans historiske skuespil. Jeg har også omtalt, at både malerkunsten og musikken skaffede mig mange glæder. Men nu har jeg ikke i mange år kunnet udholde at læse en linie poesi; jeg har for nylig prøvet på at læse Shakespeare, men fandt ham så utrolig kedelig, at jeg ligefrem fik ondt. Jeg har også mistet næsten al interesse for maler-*

kunst og musik . . . Min ånd synes at være blevet en slags maskine, der frembringer almene love ud af store læs kendsgerninger, men jeg kan ikke forstå, hvorfor dette skulle have forårsaget hensygnen af den del af hjernen, hvori de ædlere evner har sæde . . . Tabet af disse evner er et tab af lykke og kan måske være skadelig for intelligensen, skønt rimeligvis mere skadelig for den moralske karakter, idet vore naturlige følelser afstumpes.

Når man selv er videnskabsmand med et humanistisk fag, må man stå fast på den mening, at de humanistiske og kunstneriske aktiviteter ikke overflødiggøres af, at der i en række andre fag og discipliner opstår eksperter med hver deres særlige kundskabsområde. Og først og fremmest må man vogte sig for at lade den økonomiske argumentation være fældende argument for, om humanistiske studier er berettigede. Man skal ikke spørge om et åndsliv må finde sted, for det er en bagvendning af alting, hvis den økonomiske kalkulation skal bestemme det. Man skal konstatere, at åndsliv finder sted, iagttage dets former, rydde forhindringer af vejen for det ved kritik, gøre plads for nye gennembrud af fantasikraft, tankemæssigt mod, god pædagogik osv. Man skal gøre sig klart, at åndsliv ikke er en luksusaktivitet for en privilegeret klasse, men er den måde, selve den menneskelige livsproces ytrer sig på. Det er en art meget alvorlig invaliditet man konstaterer, hvis man må iagttage, at et menneske har mistet sin fantasimæssige og intellektuelle vitalitet. Hvis man ikke tænker på det ellers, så bliver man i al fald klar over det, når man somme tider møder mennesker, f. eks. de gode fortællere, som med sprogets midler kan skabe fantasirum, som man selv kan færdes i og forbavses over.

En sådan kraft har sproget nemlig også. Det ikke blot afspejler virkeligheden, det skaber den og former den, det kalder på den virkelighed, som endnu ikke er til stede, og det ødelægger måske, hvis det tales forkert, den virkelighedsforvandling som er så nødvendig.

Det er ikke sikkert, at det er de såkaldte realister, der er de mest realistiske. I en tid, hvor det realistiske synspunkt synes at føre imod katastrofen med stor fart, er det måske den fantasifulde, som er mest virkelighedstro.

Litteraturhenvísninger

Den danske litteraturforskning er i de senere år blevet gennemtrængt af en række internationale teoridannelser, hvorfor en stor del af de fænomener, der er beskrevet i det forrige, må studeres i udenlandske tekster, der kun delvis er oversat til dansk. Jeg holder mig i det følgende til at nævne oversatte tekster (samt naturligvis en række originalt danske).

Den generelle diskussion af de humanistiske aktiviteters betydning har i de sidste år afsat to skrifter, der har vakt nogen opsigt: *Ebbe Spang-Hanssens* bog *Kulturblindhed* (Gad 1976) og den af *Ritt Bjerregaard* redigerede antologi: *Rapport fra en kaffeklub* (Fremad 1977). Af mere vidtrækkende betydning er måske nok kapitlet om uddannelse i den engelske økonom *E. F. Schumachers Vækst eller Velfærd* (Gyldendal 1975), som er citeret i det forrige og hvorfra Darwinicitatet er hentet.

Om nykritikken kan man læse i *Johan Fjord Jensens* bog: *Den ny kritik* (Berlingske 1962), og *Torben Brostrøm* har i en række bøger (f. eks. *Poetisk kermesse*, Gyldendal 1962) forbundet den nykritiske teoridannelse med en række analyseeksempler. En antologi over udenlandske strukturalistiske teoridannelser ved *Peter Madsen* bærer navnet *Strukturalisme* (Rhodos 1970).

Skærpelsen af kravene til den metodiske tekstforståelse afsatte dels en oversættelse af *Wellek og Warrens* berømte grundbog *Litteraturteori* (Munksgaard 1964) dels *John Chr. Jørgsens Litterær metodelære* (Borgen 1971).

En mindre teoribunden, men dog gennemreflekteret art af litteraturanalyse findes i *Villy Sørensens Digtere og Dæmoner* (Gyldendal 1959) og hos *Aage Henriksen*, hvis synspunkter f. eks. kan findes i artikelsamlingen *Den intellektuelle* (Fremad 1974). Et forsøg på at forbinde den indtrængende tekstanalyse med et historisk synspunkt foreligger i *Poul Behrendts* bog *Viljens former* (Fremad 1974). De to sidstnævnte forfattere tilhører begge kredsen omkring tidsskriftet KRITIK, der løbende har bragt artikler, hvis emner har berøring med nærværende lille afhandling. I tidsskriftets første årgange findes introduktioner til en række udenlandske teoretikere (især ved *Jørgen K. Bukdahl*), ligesom tidsskriftet til stadighed har bragt diskussioner af litteraturvidenskabelige emner og en lang række tekstanalyser.

Mere strukturalistisk inspireret var fra begyndelsen tidsskriftet POETIK, som også har bragt en række introducerende artikler og derudover har været hjemsted for indtrængende teoretiske og formalistiske bestræbelser. I de senere år er tidsskriftets linje lagt over i det mere marxistisk-politiske, og det har været banebrydende inden for ideologikritikken (se f. eks. bindet *Tekstanalyser*, 4. årgang nr. 2-3).

Litteraturhistorie er i de senere år dels blevet skrevet på den traditionelle måde i *Dansk Litteraturhistorie* (Politiken 1964, 2. udgave 1976f), dels af en række forfattere fra KRITIK-kredsen i den mere sammentrukne fremstilling *Ideologihistorie I-IV*. En litteraturhistorie på materialhistorisk baggrund er under udarbejdelse for forlaget Gyldendal.

Den sociologiske litteraturforsknings mest toneangivende værk i øjeblikket er måske *Jürgen Habermas' Borgerlig offentlighed* (Fremad 1975), mens en mere positivistisk litteratursociologi kan studeres i *Robert Escarpit: Bogen og læseren* (Reitzel 1972, med en stor efterskrift af Hans Hertel).

Udvidelsen af litteraturvidenskabens emneområde kan f. eks. studeres i analysen af ugebladet *EVA - Udsigten fra det kvindelige univers* (Røde hane 1972) eller af *Tegneserier* (GMT 1973).

Den nye interesse for kvindelitteratur har afsat en stor og stadig voksende litteratur,

hvoraf kan nævnes *Jette Lundbo Levy: De knuste spejle* (Tiderne skifter 1976) og *Anne Birgitte Richard: Kvindelitteratur og kvindesituation* (Gyldendal 1976).

Borgens forlag har udgivet en længere række af antologier med tekstanalyser: *Analyser af dansk kortprosa I-II* (1971), *Analyser af moderne dansk lyrik I-II* (1976) og *Analyser af dansk børnelitteratur* (1976). Endelig kan det nævnes, at der er tegn til, at hermeneutikken nu for alvor bliver af interesse i Danmark. En introduktion til hermeneutikkens hovedværk *Hans-Georg Gadamars: Wahrheit und Methode* findes i KRITIK 4 ved *Jørgen K. Bukdahl* og i *H. C. Winds* bog *Hermeneutik* (Berlingske 1975). Endelig kan jeg nævne min egen bog *Fortolkningens veje* (Gyldendal 1978) som eksempel på den hermeneutiske interesse.

Da litteraturvidenskaben i øjeblikket er kendetegnet ved en række skoledannelser, der indbyrdes kan være temmelig krigeriske, må man gøre sig klart, at både ovenstående litteraturudvalg og hele min fremstilling bør læses som én persons forståelse af situationen. Det ligger klart i forlængelse af artiklens meningsverden, at der ikke kan findes egentlig objektiv fremstilling af litteraturvidenskaben – heldigvis. Men det betyder selvfølgelig ikke, at man så har frit slag til at fremstille tingene præcis som man har lyst til.

Grundvidenskaben i dag er navnet på en foredragsrække, Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab begyndte i efteråret 1976. Formålet er at bidrage til en større forståelse af den forskning, der ikke direkte stiler mod praktisk anvendelse, men mod forøget indsigt i sammenhængen i verden.

Pjeceserien bygger på disse foredrag. Forfatterne er fremtrædende forskere hentet såvel i som uden for Selskabets medlemskreds. Fremstillingen er gjort så almen, at det enkelte hæfte kan tjene som udgangspunkt for en videre beskæftigelse med de behandlede fag og emner. Hertil hjælper også omfattende litteraturhenvisninger.

Behandlingen af de enkelte naturvidenskabelige og humanistiske videnskabsgrene sigter mod at give et indtryk af forskningens udvikling i den sidste menneskealder. Det drejer sig ikke alene om metoder og resultater; også spørgsmålet om grundforskningens praktiske betydning og de farer, den kan rumme, berøres. I det første hæfte drøftes den grundvidenskabelige forskning som helhed samt dens samfundsmæssige rolle.

De nedennævnte 10 pjecer forventes udsendt 1977–78. De nummererede er allerede udkommet:

1. Mogens Pihl: Hvad er grundvidenskab?
2. Erling Bjøl: Politik som videnskab.
3. Søren Egerod: Det fjerne Østens sprog – sammenhænge og påvirkninger.
4. C. Møller: Omvæltninger i fysikernes tankesæt i vort århundrede.
5. Arne Noe-Nygaard: Jordens nye ansigt.
6. Olaf Pedersen: De eksakte videnskabers historie.
7. P. Nørregaard Rasmussen: Økonomisk vækst.
8. Erik A. Nielsen: Hvad kan litteraturvidenskaben?
Ole Maaløe: Biologiens molekylære grundlag.
B. Gomard: Retsvidenskabens opgaver og metode belyst ved eksempler fra aktieselskabsretten.